

Olof Palme: Tal om Vietnam 1965

Talare

Olof Palme
Statsråd

Datum

30 juli 1965

Plats

Gävle

Omständigheter

Olof Palmes kanske mest berömda tal är det han höll om Vietnam på Broderskapsrörelsens kongress i Gävle den 30 juli 1965. Palme var då en politisk stjärna i vardande, konsultativt statsråd och sedan tidigt 50-tal nära medarbetare till Tage Erlander. Med Gävletalet markerade Palme en egen politisk identitet och detta inom ett område som redan då låg honom varmt om hjärtat: de internationella solidaritetsfrågorna. Olof Palme tog till orda i ett läge då den svenska Vietnamdebatten just hade startat. Under våren 1965 hade kritiken mot kriget ökat på tidningarnas kultursidor och de första uppmarksammade antikrigsdemonstrationerna höllits. Men ämnet var fortfarande en smula udda och präglade alls inte, som senare blev fallet, den politiska debatten. Redan ett tiotal år tidigare hade Palme som ung studentpolitiker kritiserat Frankrikes koloniala roll i Indokina. Han ansåg efterhand att USA bara hade axlat fransmannens mantel och nu fortsatte deras gamla krig.

De breda lagren i socialdemokratin delade ännu inte denna åsikt. Partiet var av tradition USA-vänligt och starkt antikommunistiskt. Palme sökte lösa dilemmat retoriskt genom att i sitt tal blanda mera högstämde partier om världsproblemen med konkreta exempel ur den svenska vardagen. Den första halvan ägnas åt Vietnam och hålls i ett påfallande högt stilla läge. Här fokuseras framför allt den växande klyftan mellan världens fattiga och rika länder. Den andra halvan handlar om Sverige och svenska problem, och spänningen mellan utopism och reformism. Framställningen präglas i denna del av en mer vardagsnära stil.

Ordet Vietnam nämns först efter ungefär halva talet och därefter bara ytterligare en gång. USA omnämns blott i förbigående, FNL-gerillan inte alls. Det som ändå gav talet dess språklig kraft – protesterna från utrikesdepartementet i Washington och den inhemska oppositionen låt inte vänta på sig – var att det med en bestämd lästyp gjorde alldeles klart för lyssnaren vilka som hade legitima krav och vilka som var "rättfärdighetens fiende". Det var USA som var konfliktens aggressiva part, och det var dess lydregim i Sydvietnam som hade privilegier att mista. Det var den folkligt stödda FNL-gerillan som hade rättmätiga krav.

I talet förfaktas ett antal teser som var för sig kan te sig måttfulla, men som sammantagna fick en betydande polemisk verkan. Där finns tanken att fattigdomen hör samman med samhällets sociala struktur; att västerlandet har ett föga afrofullt förflutet i Afrikas och Asiens länder; att freden måste värnas och att förhandlingar alltid är att föredra framför våld; att de fattiga ländernas situation faktiskt hånger samman med vår; och att det är den demokratiska socialismens uppgift att "ställa på de förtrycktas sida mot förtryckarna".

Kontrasten mellan Erlanders Metalltal och Palmes Gävletal kunde knappast vara större. Där Erlander är torr och sakorienterad använder Palme ett eggande språk som väddjar till åhörarnas känslor. Där den förre söker övertyga med hjälp av sakinnehållet i sin argumentation, gör den senare bruk av ett helt spektrum av retorikens metoder för att sätta lyssnarnas sinnen i brand. Erlander leder varsamt men magisteraktigt åhörarna genom en politisk historik utmynnande i en bestämd tes, medan Palme tar dem med på en språklig berg-och-dalbana fylld av antiteser mellan fattiga och rika, förtryckare och förtryckta, utopier och verkligheter, utrikesfrågor och inrikesproblem. Skillnaderna är desto mera anmärkningsvärda som det rör sig om två ledande socialdemokrater som båda talar om utrikesförhållanden på likartade rörelsekongresser.

Socialdemokratin syn på omvärlden blev aldrig densamma efter detta tal. Palme bidrog till att förlösa partiet från det kalla krigets språkbruk och föra in den tredje världen i vår utrikespolitiska debatt. Kanske kommer detta att framdeles betraktas som en av hans viktigaste insatser.

Det som ger sommaren 1965 dess prägel är inte semestern och regnet och vädret och våra egna problem utan det är den allt starkare spänningen ute i världen.

Det är intrycken av mänskligt lidande och förödande konflikter som genom nyhetsmedia obönhörligen tränger sig på oss och inte kan underlåta att engagera

tankar och känslor, farhågor och förhoppningar. Just därför blir också kontrasten desto mera skärande och desto mera brutal med världen omkring våra gränser. Intrycken och impulserna av situationen i världen är många. De skiftar snabbt som mönstren i ett kaleidoskop. De ter sig kanske mångtydiga och förvirrade, bl.a. därför att vi möter situationen på så att säga olika plan, och med olika reaktioner. Vi möter den i enskilda människooöden på ett förfärande enkelt sätt. Vi ser bilder av plåga och tortyr, av stympade barn, lemlästade människor. Vi hör nyheter om terroråd och repressalier som skoningslöst och utan spår av urskiljning drabbat enskilda, familjer, bygemenskaper. Vår reaktion är medkänsla inför offren, en känslans upprördhet inför ett meningslöst lidande. Ty förbrytelsen blir alltid en förbrytelse, och terrorn förblir alltid terror, även om den utförs i namnet av höga mål och principer, även om man söker legitimation i ett historiskt betingat framtidskridande eller i försvaret mot någonting som ter sig ännu mera avskyvärt. Vi möter också den internationella situationen som en allt starkare strävan efter nationell och social frigörelse. Folk som under århundraden levat under främmande herravälde och förtryck begär sin frihet. De begär att få ett eget land. För oss har nationalismen blivit ganska avsvalnad – något som i bästa fall betyder en naturlig samhörighetskänsla inom ett folk, i värsta fall en trångsynt isolering och oförmåga till inlevelse i andra människors förhållanden. Men i Asien och Afrika är nationalismen en sprängkraft av oerhörd styrka. Den har under de senaste decennierna gått fram som en stormvåg, ofta under kamp och konflikt med gamla makthavare, ofta under hänsynslösa offer i mänskligt lidande, stundom med metoder inför vilka vi står främmande. Men alltid till slut segrande, därför att drivkraften och viljan varit så stark. Den drivkraften är mycket mer än uteslutande en hänförelse för nationen. För dessa folk betyder nationalismen jämlikhet. Den hämtar kraft ur den gamla iden om människans lika värde oavsett ras och hudfärg. Och den står alltid i förening med drömmen om en dräglig tillvaro. Eländet och fattigdomen i Asiens och Afrikas länder är fruktansvärd. Förbättringarna är ytterligt små. Det finns blir allt större. Så har det varit länge. Men en sak har dessa folk nu lärt sig: Fattigdomen är inte ödesbestämd. Den är inte påtvingad dem av en obeveklig högre försyn eller av obönhörliga jordiska lagar. Fattigdomen är en orättfärdighet som har samband med samhällets sociala och ekonomiska struktur, med formerna för människors samlevnad, med förmågan att utnyttja naturens tillgångar och människans arbetskraft. De kräver därför inte endast ett erkännande av sitt människovärde. De kräver ett människovärdigt liv.

Därför är kampen för nationell frihet oupplösligen förbunden med strävan till

social och ekonomisk frigörelse. Denna strävan till frigörelse sätter sin prägel på världen av i dag. Vi lever mitt uppe i den. Den har gått framåt i allt snabbare tempo. Vi måste lära oss att leva med den och kanske också för den.

Ty mycket av detta bör vi känna igen. Det vi möter ute i världen är i stort sett den franska revolutionens gamla paroller om frihet och jämlikhet och broderskap. Det vi bevittnar är en folkens resning mot de privilegierade grupperna. Det vi lyssnar till är samma krav på frihet och jämlikhet för de stora massorna av befolkningen som en gång tände hoppet och stimulerade framtidstron hos den framväxande arbetarrörelsen i Europas länder. Skillnaden är att kraven i dag åtminstone delvis riktas mot oss. Den demokratiska socialismens grundläggande moraliska värderingar förpliktar oss i varje fall att stå på de förtrycktas sida mot förtryckarna, på de eländigas och fattigas sida mot deras utsugare och herrar.

Men vi möter situationen i världen även på ett tredje plan – i kapprustningen med allt mera fruktansvärda förstörelsemedel, i terrorbalansen mellan de ledande stormakterna. Overallt i världen stöter stormakternas intressen mot varandra, utlöses i konflikter och motsättningar, i strävan att vinna vänner och inflytande, i att utnyttja lokala motsättningar till egen fördel. Men det finns en vetskap som alltid håller dem tillbaka, nämligen medvetandet om den egna och därmed också motståndarens styrka. Statsledningarna i tvärtom åtskilliga tecken som tyder på att svälten och fattigdomen stormakterna vet, och vi vet alla, att ett storkrig i vätevapnens tid betyder förödelse och förintelse. Det är en vetskap som skapar fruktan och som manar till försiktighet. Man har i fredsarbetet försökt undanröja de bakomliggande orsakerna till konflikterna mellan stormakterna – hittills i stort sett fruktlöst. Man har försökt dämpa oroshärdar i olika hörn av världen för att undvika att de utlöser en stor konflikt – stundom med viss framgång, ofta under Förenta Nationernas aktiva medverkan. Man har i avsaknad av nedrustning i varje fall sökt hejda kapprustningen.

Provstoppsavtalet är ett exempel på begränsad framgång. Försöken vid nedrustningsförhandlingarna att hejda spridningen av kärnvapen, att frysa existerande kärnvapenlager, att skapa atomfria zoner etc. är ett annat exempel. Man har försökt skapa säkerhetsventiler mot ett krig genom olycksfall eller missförstånd. "Den heta linjen" mellan Moskva och Washington står ju som en symbol för människornas oförmåga att leva förnuftigt tillsammans, men är samtidigt ett uttryck för deras insikt om att de måste leva tillsammans. Hela tiden står de ledande stormakterna i fokus. De agerar nästan alltid med yttersta

försiktighet. De rör sig som två stora katter kring varandra – i medvetande om dödlig fara, i ömsesidig misstro och fruktan. Samtidigt drivs de till handling av ideologiska drivkrafter och strategiska mål, av nationella intressen och ambitioner, av omsorgen om nationell ära och prestige. Vi vill gärna tro, att deras handlingar är överlagda. Men vi fruktar att de kan visa sig överilade. Ty ingen vet med säkerhet var den gräns ligger, där försiktighet förbyts i desperat handling, där känslan tar överhand över förnuftet eller där det tillfälliga missförståndet eller pressen på nervsystemet utlöser aktioner från vilka ingen återvändo är möjlig. Vår reaktion inför terrorbalansens värld är klar och entydig: Freden måste värnas. Ingen väg får lämnas oprövd att på förhandlingens väg nå fram till fredliga överenskommelser. Nationerna har ett gemensamt ansvar att nå fram till konstruktiva lösningar på världsproblemen. Våra röster klingar av maningar om lugn, eftertänksamhet, besinning. Det ligger i fredsarbetets natur att hålla fast vid ett läge som man kan överblicka, att frukta en förändring som måste betyda konflikt, att värna ett bestående som ter sig liktydigt med fred.

Häri ligger en motsättning i dagens värld, som inte går att skymma undan. Vi kan t.ex. frysa den existerande situationen på kärnvapenområdet. Det ter sig i dagens läge som ett stort och konstruktivt mål för förhandlingarna på nedrustningsområdet. Men vi kan inte frysa den sociala och ekonomiska utvecklingen i världen. Den går vidare med obönhörlig kraft. Att söka hejda den blir på sikt ett ännu starkare hot mot fredlig samlevnad mellan nationerna. Den frigörelseprocess vi bevittnar har rötter i det förgångna. De gamla kolonialmakterna och västerlandets industriländer över huvud har ett syndaregister i Asiens och Afrikas länder som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Med den industriella revolutionen började liberalismens frihetsidéer få genomslagskraft i Europas länder. Men samma industriella revolution drev fram en territoriell expansion i kolonierna för att nå råvarorna med förtryck och förföljelse i släptåg. Så uppstod en situation av skärande hyckleri och dubbelspel. Samtidigt som man förkunnade frihetsidéer för det egna landets medborgare drevs man i de främmande länder där man hade makt över människorna till ett allt hårdare förtryck. En engelsk drottning kunde högtidligt förklara att "all politisk makt som utövas över människor bör utövas till deras förmån" i samma stund som hennes guvernörer och paradregementen i Indien med brutalt övervald slog ned ett försök från indiernas sida att hävda sina förmåner och rättigheter. Denna kontrast mellan honnörsord och social och politisk verklighet har utgjort en ständig belastning för de gamla härska nationerna. Vi kan återfinna den än i dag. Dock bör vi inte underskatta

honnörsordens och skall vi säga hyckleriets betydelse. Ty det har alltid funnits människor i kolonierna som tagit de höga principerna på allvar och krävt att de skall förverkligas enligt bokstaven. Det har gett dem ett moraliskt övertag. Och det har alltid funnits människor i industriländerna som upplevt hyckleriet som en närmast outhärdlig belastning för samvetet, och känt sig förpliktade att säga ifrån, bilda en opinion och skapa underlaget för handling. Det står utom tvekan att utan denna opinion hade den avveckling av gamla kolonialvälden som redan skett varit förenad med mycket större svårigheter och måhända betydligt mera ödesdigra konsekvenser.

Så torde kanske erfarenheten och värderingarna i förening ha lett fram till vissa enkla satsar. Det är en illusion att tro att man kan möta krav på social rättvisa med våld och militära maktmedel. Det är ytterligt svårt att vinna människors engagemang med löften om att försvara en frihet som de i verkligheten aldrig fått uppleva. Det leder lätt till frågan: Varför fick vi ej friheten när den ännu ej behövde försvaras? Det är inte lätt att hota med ett främmande herravälde som i den praktiska verkligheten mest tycks representeras av det egna landets medborgare, som dessutom bär med sig löften om hjälp och rättvisa. Det är föga välbetänkt att i en tid av social omvälvning, söka vänner bland dem som främst har sina privilegier att mista. Den som är vän med privilegier, framstår lätt som rättfärdighetens fiende. Det är inte lätt att förma människor att ge avkall på vad de upplever som rättfärdiga krav därför att deras problem råkat komma i den strategiska brännpunkten i en stormaktskonflikt.

Att förena fred och frigörelse är ett stort dilemma i dagens värld. Den uppgiften löser man inte med enkla slagord eller med spelteoretiska övningar under objektivitetens täckmantel. Det krävs förnuft men också moraliska värderingar som grund för handlandet.

Som nästan alltid i akuta situationer söker man en lösning i förhoppningen om förhandlingar och i det bräckliga stöd som en internationell rättsordning ger. Förhandlingar är ett slitet ord. Kanske därför att de så ofta misslyckats. Kanske därför att de stundom använts som en fasad för att befästa det bestående eller för en respit inför det oundvikliga. Vi känner också den mur av procedur och prestige som omger varje konferensbord innan samtalen kan börja. Men samtidigt har vi lärt oss – i en värld där total seger eller totalt väg till fred. Vi har också av erfarenhet lärt oss att det kan bli en förhandling till förändring. Erfarenheten visar att en förhandling sällan löser alla problem. Den blir framför

allt en startpunkt, där utvecklingen själv därefter får staka vägen mot framtiden.

Jag vet inte om bönderna i Vietnams byar – för det är ju om Vietnam som jag mest har talat – har några utopier, några drömmar om framtiden. De intryck man får förmedlar en känsla av hopplöshet och resignation, av förvirring och förtvivlan över en maktpolitisk kamp som går ut över deras livsbetingelser. Drömmer de om framtiden, sker det förmodligen i enkla kategorier: en tillvaro i fred, utan svält och där deras människovärde respekteras. För dem ter sig den utopin sannolikt överklig och avlägsen. För oss verkar den beskedlig och självklar. Det ger också en bild av kontrasterna i dagens värld. Men byter man den geografiska måttstocken till ett tidsperspektiv blir bilden ganska lika. Det var väsentligen en utopi av samma slag som utgjorde drivkraften för arbetarrörelsens pionjärer. De drömde om ett samhälle som kunde ge människovärde, bröd, arbete och trygghet. Den framtidsvisionen gav handlingskraft och framtidstro även om den tedde sig avlägsen och överklig. Idag ter den sig också nog så beskedlig och självklar. Ty väsentligen har just gårdagens utopier blivit dagens verklighet.

Detta är ett obestriddigt faktum – i varje fall till betydande del. De reaktioner som detta framkallat är varierande och ganska intressanta. Det finns de som säger att samtidigt som utopierna har förverkligats, så har ideologierna förbleknat. Demokratin har lyckats. Tryggheten är en realitet och därtill obestridd. Den framgångsrika demokratin kväver sin egen vitalitet. Vad återstår egentligen att slåss om? Den praktiska politiken handlar om fultigheter och tekniska ting i stället för om principer. Se på de borgerliga partierna! De kretsar som dansande dervischer kring den socialdemokratiska politiken, angelägna att vara ännu duktigare socialdemokrater, tills nederlag blivit en absurditet – att förhandlingen är vårt hopp om en deras angrepp har förlorat sin principiella motivering. Jag skall inte här fördjupa mig i det tema om ideologiernas förmenta försvinnande som jag landet runt har debatterat med Herbert Tingsten. För mig är det självklart att vi aldrig kan befria oss från de värderingar, som sammantagna bildar vår politiska grundsyn, vår ideologi. Däremot kan värderingarna och den känslomässiga övertygelsen bli kraftkällan för en långsiktig viljeinriktning av det politiska arbetet. Det finns ett reaktionsmönster av helt annat slag. I en vänsterradikal tidning i England läste jag nyligen ett resonemang av ungefär följande slag: Så har vi alltså förverkligat pionjärernas utopi. Det var alltså detta vi stred för, uppoffrade oss för, drömde om. Nationalprodukten stiger och fritiden ökar. Socialvårdskostnaderna rasar i

höjden och det blir bättre utbildning. Och vi sitter framför televisionsapparaten och väntar på att få sova. Vi stampar i våra bilköer på allt bredare vägar, pratar om sexualliv och ungdomens förvildning, äter våra lyckopiller och vårdar våra psykiska besvär. Var detta den förverkligade utopin?

Resonemanget kan låta bestickande. Det är farligt därför att det bottenar enligt min mening i groteska felslut.

För det första: Den sofistikerade besvikelsen ger i grunden uttryck för en oändlig högfärd, en underskattning av den ofantliga förändring i människornas levnadsbetingelser och av de moraliska attityderna i samhället, som utvecklingen inneburit. Vem av de besvikna vill byta tillbaka till en gammal ond tid? Att undanröja arbetslöshet och nöd, att skapa trygghet och större valfrihet, att riva ner gamla sega klassbarriärer inom utbildning och arbetsmarknad är inte bara en materiell förbättring. Det är den avgörande förutsättningen för en känsla av samhörighet och gemenskap inom samhället. Det är praktiska åtgärder som i grunden har förändrat vårt sätt att se på varandra och på det samhälle som vi lever i.

Jag blir till ytterlighet misstänksam när jag hör talet om "tidens själlösa materialism". Det kan givetvis finnas ett mått av berättigande i kritiken mot en överbetoning av materiella fördelar. Men läser man t.ex. Per Anders Fogelströms skildringar av människornas tillvaro i storstaden vid sekelskiftet får man en skakande bild av den brutalitet och förnedring som var nödens obevekliga följeslagare. De som klagat över materialismen är ofta identiska med dem för vilka välfärd och en hög standard alltid varit en banal självklarhet. Vi ironiserar över bilen, TV:n, tvättmaskinen, utlandsresan och andra välståndssamhällets attribut. Stundom skildras de som symboler för ett omätligt och omätligt ha-begär. Lätt glömmet man att de för enskilda människor kan representera och faktiskt också representerar betydande frihetsvärden, en möjlighet till kontakt och upplevelser, till en större och rikare fritid. Det är enligt min uppfattning sterilt och missvisande att söka skildra en stigande välfärd som kulturens och moralens fiende. Det gäller fastmera att göra denna välfärd till en ännu effektivare bundsförvant till en rik och mångfasetterad kulturutveckling. För det andra – och viktigare: Det förhållandet att man förverkligat vissa mål som för några decennier sedan tedde sig som verklighetsfrämmande utopier är i och för sig djupt tillfredsställande. Men det kan endast ge utrymme för en mycket övergående belåtenhet.

Uttrycket välfärdssamhälle blir ofta missuppfattat som någonting redan förverkligat. Det är riktigare att betrakta uttrycket som en framtidens ambition, där målen ständigt måste anpassas efter verklighetens förändring. Och därjämte är det alltför begränsat som uttryck för en politisk utopi.

Låt mig ta några exempel: Vi kan glädja oss åt en oerhört snabb och gynnsam ekonomisk utveckling. Under 1960-talet har produktionen stigit snabbare än någonsin tidigare, måhända snabbare än i något annat land i världen. Inkomster och reallöner har generellt sett stigit snabbare än förr. Är vi därför nöjda? Få har väl fått alla sina förväntningar uppfyllda. En del känner sig i särskild grad utanför. Det gäller inte minst det vi kallar för låglönegrupperna. Per Holmberg och Joachim Israel har i ett par intressanta artiklar analyserat låglönegruppernas situation. De har påpekat att låglönegruppernas känsla av orättvisa förstärks i ett läge, där de har känslan av att slumpmässiga faktorer bidragit till deras situation. Man har råkat hamna i ett företag eller en bransch som betalar relativt sett mycket dåliga löner. Man råkar bo på en ort där arbetsmarknaden är snävt begränsad framför allt för den kvinnliga arbetskraften. Situationen upplevs vidare som svårare i den mån man genom den låga inkomsten utestängs från ting, som det stora flertalet medborgare börjar kunna efterfråga. För femton år sedan var bilen en ganska exklusiv företeelse. Nu har vi den högsta biltätheten i världen, näst USA. TV:n, sommarstugan, utlandsresan börjar bli allt mer vanliga. Även om man inte kan efterfråga alla dessa ting, så kan allt fler välja något eller några. Den, som på grund av sin ekonomiska situation helt utestängs från möjligheten att välja, upplever den bristande valmöjligheten starkare. Välfärdsutvecklingen skapar förväntningar som ställer de låga inkomsttagarna utanför.

Ett annat exempel: Den snabba befolkningsomflyttningen har varit en av de starkaste drivkrafterna för en dynamisk framstegsutveckling. Men alla har inte upplevt dynamiken och framstegen. Om järnvägen läggs ner i en bygd därför att människorna har flyttat därifrån eller skaffat sig bil, så upplevs detta som en faktisk standardsänkning för dem som bor kvar och inte har råd att skaffa sig bil. Så läggs handelsboden ner, underlaget för skolan sviktar, sjukstugan stängs. Kommunkatt skatt stiger därför att skatteunderlaget sviktar, men människornas krav på service är desamma. Man skall inte behandla gamla människor sämre därför att de råkar bo i en fattig kommun. Och så skapar framstegen för helheten lätt en känsla av övergivenhet och försämring för en del.

Ytterligare ett exempel: För några veckor sedan publicerades en utredning om de ensamma kvinnorna i Stockholm. I blyxtbelysning fick man se hur i en av världens rikaste städer en rätt betydande befolkningsgrupp lever, ofta i fattigdom, stundom i djup isolering. Alla dessa exempel har med jämlikhet, utjämning, rättfärdighet att göra. Vi eftersträvar de tekniska framstegen och det ekonomiska framåtskridandet därför att de ger oss så ofantliga möjligheter. Men denna strävan till framsteg måste ständigt förenas med en målmedveten vilja till social rättvisa. De största reformerna i årets riksdag var skatteutjämningen till förmån för fattiga kommuner, utbyggnaden av arbetsmarknadspolitik och lokaliseringspolitik, skattereformens inriktning på att särskilt gynna mindre inkomsttagare. Det är ett led i en praktisk strävan att förverkliga en utopi.

Jämlikheten är en utopi som ännu är långt ifrån förverkligad i det svenska samhälle där så mycket av gamla klassfördomar och reella klasskillnader lever kvar. Och det är en utopi som ständigt måste formuleras på nytt och ständigt erövrats på nytt. Ty i en dynamisk utveckling ligger ständigt faran att nya privilegier skall befästas, nya gränser ritas ut och nya klyftor grävas upp mellan människorna. I strävan till jämlikhet ligger en väsentlig del av socialismens särprägel och framtidsuppgift.

Låt mig skifta perspektivet. Vi bygger sannolikt i dag fler bostäder än något annat land i världen. På ett år torde mer än 300 000 människor flytta in i nya bostäder. Men i hur många hem upplevs svårigheten att få tag på en bostad som ett avgörande hinder för den tillvaro man hade planerat för?

Vi har en exempellost snabb utveckling på utbildningsområdet. 80% av dem som i dag är ute i förvärvslivet fick nöja sig med en sexårig folkskola. Det fanns för dem ingen annan att få. 80% av de barn, som om några veckor börjar i någon av lågstadiets klasser kan förutom den 9-åriga grundskolan räkna med att fortsätta i gymnasium, fackskola eller yrkesskola i minst en 11- eller 12-årig utbildning. Men i ett tusental hem upplever man i dag bekymmer över att pojken eller flickan inte fick den utbildning som man hade hoppats på. Konkurrensen om platserna var för hård. Och hur många människor måste i dag med något av bitterhet säga att om de varit något yngre skulle de självklart fått chansen till en utbildning som inte stod dem till buds när de var i den traditionella skolaåldern. Delegationerna avlöser varandra för att studera svensk sjukvård, i många avseenden ett föredöme i världen. Men ingen kan gå upp och hävda, att alla människor här i landet kan få den vård som de skulle behöva. Vi

fick en ideologisk debatt i fickformat när Karolinska Sjukhusets direktion föreslog att enkelrum i framtiden skulle fördelas efter behovet av vård och inte efter förmåga att betala. Borgerliga tidningar blev djupt upprörda och förklarade att valfriheten kvävdes. Det är den gamla klassiska skillnaden i betraktandet av människor som "dom" och "vi". Valfriheten är ett lätt och hanterligt begrepp, så länge den gäller ett utvalt fatal. Få av de borgerliga för vilka valfriheten blivit en slapp fras anar vilka ofantliga krav som valfriheten ställer om den skall bli en rätt för alla.

Är det en förverkligad utopi? Naturligtvis inte. Redovisningen av brister är tvärtom en belysning av spänningen mellan utopins framtidsmål och den sociala verklighet i vilken människor faktiskt lever. Den redovisningen ger ingen anledning till belåtenhet även om resultaten långt överträffar de förväntningar man vågat hysa. Den ger däremot stimulans för en långsiktig planering och en långsiktig viljeinriktning av det politiska handlandet.

Naturligtvis förverkligas inte målen som genom ett trollslag. Naturligtvis kan man inte avskaffa brister genom den typ av hokus-pokus som framför allt folkpartiet tillåtit sig på finanspolitikens område, där man ständigt lovat sänkta skatter och höjda utgifter i samma andetag. För resultat når man endast genom en hårdhänt realism i det praktiska arbetet och en målmedveten prioritering av åtgärderna. Vi kan aldrig fly från verkligheten genom att sväva bort i drömmar och utopier. Men vi kan låta utopierna vägleda vårt handlande i nuet. Och vi kan bit för bit förändra verkligheten, så att den kommer utopierna närmare.

Vi vet också att de målen når vi aldrig genom att spela på självhävdelse och hänsynslöst egenintresse, genom att teckna upp en oförsonlig motsättning mellan individen och samhället, genom att besvärja en kapitalistisk produktionsordning som hör det förgångna till. Samverkan och solidaritet är både ideal och metod. Det är inom kollektivets ram och på samverkans grund som vi kan förverkliga iden om människans valfrihet och människans jämlikhet. Socialismens gemenskapsidé går segrande fram som en ofrånkomlig följd av den tekniska utvecklingen och människornas förväntningar. Det vilar på oss som bejaktar den att se till att den kan spegla en levande och ständigt föränderlig verklighet med människor i frihet. Så ligger utopin alltid framför oss som en hägrande möjlighet. Vi ställer upp mål som för ögonblicket är omöjliga att uppnå, men som ger dagens förändringar deras mening. När vi då någonsin målet? Nordiska rådet – en icke alltför utopisk församling – hade häromåret

möte i Stockholm. Man delade ut pris till författaren Tarjei Vesaas. I ett kort tacktal sade han bl.a. följande: "Den som skriver drömmer om att finna något: man kan kalla det en alldeles vit sten. Han tror den finns och söker på de mest otroliga platser. Här finns väl en sådan förunderlig vit sten. Men ingen har funnit den. Ingen kommer heller att finna den. Men söka och söka. Blev den funnen en dag, skulle diktningen mista sin makt. Men den blir inte funnen."

Kanske gäller detta även politiken. Vi kommer ofta att tala om utopier som förverkligats, men vi kommer alltid att veta att vi ännu är långt ifrån målet. I en dynamisk och föränderlig värld måste utopin ständigt formuleras på nytt. Därför bör vi inte bli besvikna när vi nått en etapp på vägen. Därför behöver vi inte riskera att någonsin bli belåtna.

Taggar

1960-tal, 1965, Man, Socialdemokraterna

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/olof-palme-tal-om-vietnam-1965>